

*Ковтун І.Б., к.держ.упр., доц., ХУУтаП ім. Л. Юзькова, м. Хмельницький,
ORCID: 0000-0001-8530-8642,
Тарасов С.С., к.держ.упр., доц., НУЦЗУ, м. Черкаси,
ORCID: 0000-0002-5217-9239*

*Kovtun I., PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and Administration, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi,
Tarasov S., PhD in Public Administration, Associate Professor, Head of the Educational and Scientific Institute of Engineering and Special Training, National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПІ: ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION QUALITY AS- SURANCE SYSTEMS IN EUROPE: IMPLICATIONS FOR UKRAINE

Досліджено еволюцію систем забезпечення якості вищої освіти в європейських країнах та їх вплив на формування національних освітніх політик. Проаналізовано трансформацію підходів до оцінювання якості освіти від результативного та особистісно-орієнтованого до соціально-економічного підходу в контексті глобалізаційних процесів. Особливу увагу приділено дослідженню ролі міжнародних рейтингових систем як інструменту діагностики якості освіти та їх впливу на конкурентоспроможність європейських університетів. Розкрито специфіку функціонування провідних міжнародних рейтингів (ARWU, QS, THE, CWTS) та їх методологічних підходів до оцінювання діяльності закладів вищої освіти. Досліджено динаміку присутності європейських університетів у міжнародних рейтингах та проаналізовано фактори, що впливають на зміну їх позицій. Обґрунтовано необхідність адаптації європейського досвіду формування систем забезпечення якості до специфіки української системи вищої освіти в умовах воєнного стану та європейської інтеграції. Запропоновано концептуальні засади формування національної моделі забезпечення якості вищої освіти, що враховує сучасні виклики цифрової трансформації, демографічної кризи та потреб відновлення післявоєнної економіки України.

Ключові слова: *якість вищої освіти, системи забезпечення якості, міжнародні рейтинги, європейська інтеграція, Болонський процес, конкурентоспроможність університетів, національна освітня політика.*

The article examines the evolution of higher education quality assurance systems in European countries and their impact on national educational policies formation. The

transformation of approaches to education quality assessment from result-oriented and personality-oriented to socio-economic approach in the context of globalization processes is analyzed. Special attention is paid to studying the role of international ranking systems as a tool for education quality diagnostics and their impact on European universities' competitiveness. The specificity of leading international rankings (ARWU, QS, THE, CWTS) functioning and their methodological approaches to higher education institutions' activities assessment is revealed. The dynamics of European universities' presence in international rankings is studied and factors influencing their position changes are analyzed. The necessity of adapting European experience in quality assurance systems formation to Ukrainian higher education system specificity under martial law and European integration conditions is substantiated. Conceptual foundations for forming a national higher education quality assurance model that considers modern challenges of digital transformation, demographic crisis and Ukraine's post-war economic recovery needs are proposed.

Keywords: *higher education quality, quality assurance systems, international rankings, European integration, Bologna Process, university competitiveness, national educational policy.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової системи вищої освіти характеризується кардинальними трансформаціями підходів до забезпечення та оцінювання якості освітньої діяльності. В умовах глобалізації, цифровізації та зростаючої конкуренції на міжнародному ринку освітніх послуг питання формування ефективних систем забезпечення якості вищої освіти набувають особливої актуальності як для європейських країн, так і для України.

Традиційні моделі оцінювання якості освіти, що базувалися переважно на відповідності державним стандартам та формальним критеріям, виявляються недостатньо адекватними для реалій ХХІ століття. Виникає потреба у формуванні комплексних, багатовимірних систем забезпечення якості, здатних врахувати різноманітні потреби стейкхолдерів освітнього процесу - студентів, роботодавців, суспільства, міжнародного академічного співтовариства. Особливої уваги потребує аналіз ролі міжнародних рейтингових систем як інструменту оцінювання якості та конкурентоспроможності університетів. З одного боку, рейтинги стали важливим фактором формування репутації закладів вищої освіти та впливають на вибір студентів, інвестиційні рішення, державну освітню політику. З іншого боку, критики рейтингів указують на їх обмеженість, необ'єктивність окремих критеріїв оцінювання та потенційно негативний вплив на різноманітність освітніх моделей.

Для України, яка перебуває в процесі інтеграції до європейського освітнього простору та одночасно стикається з викликами воєнного стану, питання адаптації європейського досвіду формування систем забезпечення якості набуває стратегічного значення. Необхідність збереження національної ідентичності освітньої системи при запозиченні кращих міжнародних практик створює складне завдання для української освітньої політики.

Аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних досліджень. Проблематика забезпечення якості вищої освіти активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Серед українських дослідників варто відзначити праці В. Кременя, С. Калашнікової, В. Бабаєва, які аналізують концептуальні засади модернізації системи вищої освіти України. Значний внесок у розуміння механізмів забезпечення якості освіти зробили Т. Фініков, О. Шаров, Ж. Таланова.

Теоретичні основи оцінювання якості освіти розроблялися у працях Н. Селезньової, А. Суббето, які представили результативний підхід до розуміння якості освіти. Особистісно-орієнтований підхід розвивали А. Жигadlo, В. Пузиков, які розглядали якість освіти через призму відповідності результатів цілям, орієнтованим на розвиток особистості. Соціально-економічний підхід представлений у роботах Г. Бордовського, А. Нестерова, С. Трапідина.

Дослідження міжнародних рейтингових систем та їх впливу на розвиток університетів проводили Ф. Альтбах (F. Altbach), Е. Хавселев (E. Hazelkorn), Дж. Саладас (J. Saladas). Особливої уваги заслуговують роботи М. Маргінсона (M. Marginson), який аналізує геополітичні аспекти університетських рейтингів та їх вплив на формування глобальної ієрархії закладів вищої освіти.

Проблеми адаптації європейського досвіду забезпечення якості до специфіки національних освітніх систем досліджуються Б. Сталкером (B. Stalkaker), П. Ван дер Венде (P. van der Wende), Дж. Найтом (J. Knight). Вплив Болонського процесу на трансформацію систем забезпечення якості аналізується у працях А. Барбета (A. Barbett), М. Кротена (M. Crotte).

Серед вітчизняних дослідників питання європейської інтеграції української системи вищої освіти розглядають О. Слюсаренко, В. Луговий, які аналізують динаміку присутності українських університетів у міжнародних рейтингах та фактори підвищення їх конкурентоспроможності.

Попри значну кількість досліджень, залишаються недостатньо вивченими питання комплексного аналізу трансформації європейських систем забезпечення якості та їх адаптації до специфічних умов української освітньої системи в контексті воєнного стану та процесів європейської інтеграції.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз трансформації систем забезпечення якості вищої освіти в європейських країнах та обґрунтування концептуальних засад адаптації європейського досвіду для української системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження трансформації систем забезпечення якості вищої освіти в Європі потребує насамперед концептуального визначення категорії "якість освіти" та аналізу еволюції підходів до її розуміння. У сучасній науковій літературі відсутня єдина думка щодо трактування цього поняття, що ускладнює формування спільного теоретико-методологічного базису для міжнародного співробітництва у

сфері освіти. Результативний підхід, який домінував у європейській освітній політиці протягом останніх десятиліть, визначає якість освіти як ступінь відповідності процесу та результатів освіти встановленим стандартам, соціальним нормам та потребам особистості. У межах цього підходу побудовано більшість національних систем забезпечення якості, включаючи акредитацію закладів освіти та освітніх програм, зовнішнє оцінювання результатів навчання, моніторинг освітньої діяльності [3]. Болонська декларація трактує якість вищої освіти як комплексну характеристику, що включає відповідність результатів освітнього процесу та діяльності освітніх структур актуальним для особистості, держави та суспільства потребам і цілям. Така інтерпретація відображає прагнення до збалансованого врахування інтересів різних стейкхолдерів освітнього процесу [1].

Особистісно-орієнтований підхід розглядає якість освіти через призму розвитку потенціалу особистості, її здатності до самореалізації та адаптації до мінливих умов соціально-економічного середовища. Цей підхід набуває особливої актуальності в контексті переходу до економіки знань та зростання ролі людського капіталу як ключового фактора конкурентоспроможності [5]. Соціально-економічний підхід визначає якість освіти як здатність освітньої системи задовольняти запити споживачів різних рівнів - індивідуальних та суспільних. У межах цього підходу якість розглядається як ступінь задоволеності споживачів освітніх послуг, що виражається в здатності освітнього закладу відповідати встановленим потребам різних груп стейкхолдерів [4]. Трансформація підходів до забезпечення якості освіти в Європі відбувається під впливом кількох ключових факторів. По-перше, глобалізація освітнього простору призвела до зростання міжнародної мобільності студентів та академічного персоналу, що актуалізувало потребу у взаємному визнанні кваліфікацій та стандартизації підходів до оцінювання якості освіти.

По-друге, масовізація вищої освіти кардинально змінила соціальний контекст функціонування університетів. Якщо традиційно вища освіта була привілеєм невеликої еліти, то сьогодні вона стала масовим соціальним явищем, що потребує нових підходів до забезпечення якості в умовах різноманітності студентського контингенту [5].

По-третє, комерціалізація освіти та зростання ролі ринкових механізмів у функціонуванні освітньої системи призвели до формування конкурентного середовища між закладами освіти, що стимулює розвиток різноманітних форм оцінювання та рейтингування їх діяльності.

Особливу роль у трансформації систем забезпечення якості відіграють міжнародні рейтингові системи, які стали впливовим інструментом формування репутації університетів та їх позиціонування на глобальному ринку освітніх послуг. Провідні міжнародні рейтинги - ARWU (Шанхайський рейтинг), QS World University Rankings, THE (Times Higher Education), CWTS (Лейденський рейтинг) - використовують різні методологічні підходи та кри-

терії оцінювання [6]. Академічний рейтинг університетів світу (ARWU), розроблений Шанхайським університетом, орієнтується переважно на дослідницькі досягнення університетів. Основними критеріями оцінювання є кількість випускників та співробітників - лауреатів Нобелівської премії та медалі Філдса, кількість високоцитованих дослідників, публікації у престижних наукових журналах Nature та Science, загальна кількість індексованих публікацій [7].

Рейтинг QS поєднує об'єктивні кількісні показники з суб'єктивними експертними оцінками. До його складу входять оцінка академічної репутації за результатами опитування представників академічної спільноти, оцінка роботодавців, показники цитованості на одного співробітника, співвідношення студентів та викладачів, частка іноземних студентів та викладачів [6].

Рейтинг Times Higher Education (THE) охоплює найширший спектр індикаторів, об'єднаних у п'ять основних груп: навчання (освітнє середовище), дослідження (обсяг, доходи та репутація), цитування (вплив досліджень), міжнародне співробітництво, передача знань (інновації). Така комплексність дозволяє отримати більш збалансовану оцінку діяльності університетів [6]. Лейденський рейтинг (CWTS) є багатофакторним рейтингом, що базується виключно на бібліометричних даних з бази Web of Science. Його перевагою є повна прозорість методології та відсутність суб'єктивних оцінок, однак це також обмежує можливості комплексного оцінювання всіх аспектів університетської діяльності [7].

Аналіз динаміки присутності європейських університетів у міжнародних рейтингах свідчить про складні тенденції, що характеризують сучасний стан європейської вищої освіти. За період з 2003 по 2025 рік спостерігається поступове зниження частки європейських університетів у провідних світових рейтингах на тлі зростання присутності азійських закладів освіти. У Шанхайському рейтингу (ARWU) частка європейських університетів знизилася з 44% у 2003 р. до 39% у 2025 р., що становить темп зниження на 11%. Водночас частка азійських університетів зросла з 14% до 26%, демонструючи темп приросту на 86%.

Подібні тенденції спостерігаються і в інших провідних рейтингах. Так, рейтинг QS демонструє аналогічну динаміку: частка європейських університетів знизилася з 45% у 2004 році до 41% у 2025 році (темп зниження 9%), тоді як частка азійських університетів зросла з 12% до 20% (темп приросту 67%). У рейтингу THE європейські університети втратили свої позиції з 42% у 2011 році до 42% у 2025 році (стагнація), а азійські університети продемонстрували зростання з 13% до 26% (темп приросту 100%). Особливо показовою є динаміка у Лейденському рейтингу (CWTS), де частка європейських університетів знизилася з 46% у 2012 році до 37% у 2025 році (темп зниження 20%), а азійських - зросла з 18% до 32% (темп приросту 78%). Ці тенденції відображають фундаментальні зміни в глобальній географії вищої освіти та науки. Країни Азії, особливо Китай, Південна Корея, Сінгапур, здійснили масштабні

інвестиції в розвиток університетського сектору, що дозволило їм суттєво підвищити конкурентоспроможність своїх закладів освіти на міжнародній арені. Водночас європейські країни стикаються з низкою викликів, що впливають на позиції їх університетів у міжнародних рейтингах. По-перше, демографічна криза та скорочення чисельності молоді призводять до зменшення попиту на вищу освіту та обмеження фінансових ресурсів університетів. По-друге, фрагментація європейського освітнього простору та різноманітність національних систем ускладнюють формування великих дослідницьких університетів світового рівня [2]. По-третє, особливості європейської моделі вищої освіти, що традиційно надає перевагу широкій гуманітарній підготовці та критичному мисленню, не завжди адекватно відображається в рейтингах, орієнтованих переважно на кількісні показники наукової продуктивності.

Аналіз динаміки окремих європейських країн демонструє різноманітність національних траєкторій розвитку. Німецькі університети показують стабільне зниження позицій у всіх провідних рейтингах, що може бути пов'язано з особливостями федеральної системи управління освітою та обмеженнями фінансування досліджень.

Французькі університети демонструють нестабільну динаміку з періодичними коливаннями позицій, що відображає суперечливий характер освітніх реформ у країні. Університети Великої Британії показують відносно стабільні позиції, однак Brexit створює нові виклики для їх міжнародного співробітництва. Цікавий випадок представляють італійські університети, які демонструють позитивну динаміку в окремих рейтингах, що може бути результатом реформ, спрямованих на підвищення якості досліджень та інтернаціоналізацію освіти.

Особливої уваги заслуговує порівняльний аналіз динаміки британських університетів, що увійшли та не увійшли до Болонського процесу. Оксфордський та Кембриджський університети, які зберегли автономію від болонських реформ, демонструють стабільне зростання або збереження лідерських позицій у міжнародних рейтингах. Водночас університети, що приєдналися до Болонського процесу (Ноттінгемський, Сент-Ендрюський), показують тенденцію до зниження позицій [1]. Такі дані ставлять під сумнів універсальність болонської моделі реформування вищої освіти та актуалізують питання про необхідність диференційованого підходу до модернізації національних освітніх систем з урахуванням їх специфіки та традицій.

Для України аналіз європейського досвіду має особливе значення в контексті реформування національної системи вищої освіти та інтеграції до європейського освітнього простору. Україна приєдналася до Болонського процесу у 2005 році та з тих пір здійснює поступову адаптацію своєї освітньої системи до європейських стандартів [1]. Водночас специфічні умови розвитку української освіти - воєнний стан, економічна криза, демографічні виклики, необхідність збереження національної ідентичності - вимагають

критичного переосмислення європейського досвіду та формування власної моделі забезпечення якості освіти. Ключовими принципами адаптації європейського досвіду для України мають стати: збереження кращих традицій національної освітньої системи; поступовість та поетапність реформ; врахування специфічних потреб національної економіки та суспільства; забезпечення автономії закладів освіти; розвиток міжнародного співробітництва при збереженні національного суверенітету в освітній сфері [3].

Отже, особливої уваги потребує розроблення національної моделі оцінювання якості освіти, що враховуватиме специфіку української культурно-освітньої традиції та сучасні виклики цифрової трансформації. Така модель має поєднувати кращі елементи європейських систем забезпечення якості з урахуванням національних пріоритетів та потреб [4].

Висновки. Проведений аналіз трансформації систем забезпечення якості вищої освіти в Європі дозволяє сформулювати комплекс важливих висновків для української освітньої політики. Еволюція підходів до розуміння якості освіти від результативного до соціально-економічного відображає загальні тенденції демократизації та ринкової орієнтації освітніх систем. Водночас відсутність консенсусу щодо дефініції якості освіти створює простір для національного варіювання підходів до її забезпечення та оцінювання.

Міжнародні рейтингові системи стали впливовим фактором формування глобальної ієрархії університетів, однак їх методологічні обмеження та орієнтація переважно на дослідницькі функції університетів не дозволяють повною мірою відобразити різноманітність освітніх моделей та національних традицій. Динаміка присутності європейських університетів у міжнародних рейтингах свідчить про складні процеси трансформації глобального освітнього ландшафту. Зниження частки європейських університетів на тлі зростання азійських відображає геополітичні зміни та різну ефективність національних стратегій розвитку вищої освіти.

Досвід окремих європейських країн демонструє важливість збалансованого підходу до освітніх реформ, що враховує національні традиції та специфіку. Приклад британських університетів, що зберегли автономію від болонських реформ, свідчить про можливість успішного розвитку поза рамками уніфікованих європейських стандартів. Для України адаптація європейського досвіду має відбуватися з урахуванням специфічних умов воєнного стану, необхідності збереження національної ідентичності та потреб післявоєнного відновлення. Формування національної моделі забезпечення якості освіти має поєднувати кращі європейські практики з інноваційними підходами, адаптованими до українських реалій.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням конкретних механізмів імплементації європейського досвіду у вітчизняну практику забезпечення якості освіти, аналізом впливу цифрової трансформації на системи оцінювання якості, дослідженням можливостей створення національ-

них рейтингових систем, що відобразатимуть специфіку української освіти. Актуальним напрямом є також вивчення досвіду країн, що успішно поєднують інтеграцію до міжнародного освітнього простору зі збереженням національної освітньої ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). Official Journal of the European Union. 2022. L 333. P. 80-152.
2. Закон України "Про національну безпеку України" від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
4. Стратегічна концепція НАТО 2022 року. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept/>.
5. Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>.
6. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.
7. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 21 березня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

References:

1. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive). Official Journal of the European Union. 2022. L 333. P. 80-152.
 2. Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
 3. United Nations Convention against Corruption of October 31, 2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
 4. NATO Strategic Concept 2022. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept/>
 5. Cybersecurity Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021 No. 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>.
 6. National Security Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.
- Association Agreement between Ukraine and the European Union dated March 21, 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.